

Under strecket

Sedan 1918

Det är lättare att dö än att förlora sin identitet

Vi är oftast de personer vi vill och behöver vara, ändå är vår identitet ständigt utsatt för hotet om upplösning. Hur kommer det sig egentligen? I en ny långessä utforskar den franska filosofen Catherine Malabou den både svagaste och viktigaste punkten i oss själva.

Det finns något svårdefinierat men samtidigt intuitivt självklart i begreppen "själv", "subjekt", "jag" eller "person". Trots att begreppen ofta används som synonymer är de inte alltid utbytbara. Dock innehåller de alla en väsentlig ingrediens förutan vilken de skulle förlora sin innebörd: den personliga identiteten. Ett själv, ett subjekt, ett jag eller en person är någon som väsentligen lever i en mer eller mindre uttrycklig och utvecklad upplevelse av vem han eller hon är.

Ett tentativt och till synes självklart svar på frågan vad som ingår i den personliga identiteten är följande: det jag upplever definierar mig som person. Min nationella och professionella tillhörighet, eller min könstillhörighet, kan till exempel vara ingående delar av min personliga identitet, och är det ofta, men behöver inte vara det. Jag kan ju i biologisk mening vara man, men identifiera mig som kvinna. Eller jag kan jobba som banktjänsteman utan att uppleva att jag skulle förändras som person om jag i stället ändrade yrkesbana och utbildade mig till läkare. Även personlighetsdrag, som att vara blyg eller argsint, kan vara delar av min personliga identitet, och är det ofta, men, återigen, behöver inte vara det. Jag kan ju komma över min sociala blyghet utan att det nämnvärt förändrar min upplevelse av vem jag är. Samma sak med moraliska och estetiska värderingar: jag kan ju, åtminstone till stor del, ändra uppfattning om vad som är moraliskt rätt och fel, eller ändra musiksmak utan att nödvändigtvis behöva genomgå en identitetskris.

Vad som ingår i den personliga identiteten tycks alltså inte primärt, eller "i sig", bero på sådant som karaktärsdrag, värderingar, egenskaper, nationell, kulturell eller biologisk tillhörighet – sådant som liksom arbetar i och på en person och som rör frågan om "hur" och "vad" jag är – utan tycks snarare bero på *identifikation*. Vem jag upplever mig vara beror på vad jag investerar så pass mycket känslomässig laddning i att jag inte kan undvika att låta det definiera mig som person. Det här innebär dock inte att konstitutionen av min identitet skulle vara något som jag rör över helt själv. Mobbarna i mellanstadiet fick mig kanske att skämmas så mycket över mina begagnade kläder att min fattiga arbetarbakgrund blev så laddad att den i sin tur, mot min vilja, kom att bli en central och känslig del av min personliga identitet.

Att den personliga identiteten är beroende av identifieringsprocesser innebär alltså att det inte finns någon (psyko)logisk nödvändighet mellan å ena sidan det som arbetar i och på en person, och å andra sidan den personliga identitetens konstitution. Att identifiera sig är något som man på ett plan "gör" som en respons på det som arbetar i och på en. Identifieringsprocessen, kan man säga, är vårt sätt att psykologiskt svara på den uppfordrande fråga som ställs till oss från djupet av vår existens i egenskap av mänskliga subjekt eller personer – "vem är jag?" Att vara subjekt är att hela tiden, implicit eller explicit, leva med uppgiften att svara på denna existentiella grundfråga. Till skillnad mot tingen så "har" människan inte bara en identitet i kraft av yttre egenskaper, utan den personliga identiteten är följden av en kreativ akt, ett svar, en respons.

Därför är förlusten av den personliga identiteten en specifik mänsklig fara och upprätthållandet av identiteten en specifik mänsklig nödvändighet. Medvetet eller omedvetet sysslar vi oupphörligt med att upprätthålla, försvara, utveckla och förstärka vår hårt tillkämpade och inte sällan sköra identitet. Vad vi i egenskap av personer

I "Olyckans ontologi" utforskar den franska filosofen Catherine Malabou det personliga traumats destruktiva kraft. Foto: Tankekraft förlag.

fruktar mest är inte döden, i fysisk mening, utan det personliga sönderfallet: att förfrämligas inför oss själva, förlora vår identitet, vår inre organisation och vår meningsfulla förankring i existensen.

Den franska filosofen Catherine Malabous intressanta långessä "Olyckans ontologi" – som nu finns tillgänglig i svensk översättning på förlaget Tankekraft – cirkulerar kring denna tillintetgörande potential som "gömmer sig i hjärtat av själva identitetens konstitution".

Malabou försöker beskriva och analysera hur denna destruktiva potential i vissa fall kan realiseras eller aktualiseras vid till exempel psykologiska trauman, hjärnskador, djupa depressioner, demens, separationer eller politiska katastrofer. Hon karaktäriserar dessa händelser som "attacker som sliter sönder och borrar hål i den subjektiva kontinuiteten". Det är förhållandevis plötsliga förändringar hon talar om. Olyckan, vilken form den nu än må anta, är en katastrof som innebär att den personliga identiteten faller sönder och ur spillrorna växer det så småningom fram en ny identitet som inte sällan präglas av en livlöshet och en känslomässig platthet. Den nya identiteten ger intryck av att vara grund och sakna normala affektiva band och gensvar, och den tycks till stora delar inte ha någon relation till den tidigare identiteten. Den nya identiteten framträder som en form född ur ett tillintetgörande, en "existentiell improvisation" som saknar förmedlingslänkar och psykologisk genealogi.

Malabou menar att den västerländska filosofin och psykologin varit oförmögna att tänka och på ett adekvat sätt begreppsliggöra denna typ av eruptiva förändringskraft hos subjektiviteten. Ända sedan antiken har förändring på olika sätt begreppsliggjorts inom ramen för vad man inom filosofin kallar för en substansontologi: att någonting förändras innebär att detta på en nivå förblir detsamma under det att det antar en annan form i enlighet med en viss orsakslag. Formen förändras, substansen förblir.

Malabou tar den freudianska psykoanalysen som ett modernt uttryck för detta sätt att tänka. För Freud utvecklas och förändras jaget i takt med att det svarar, till exempel genom försvarsmekanismer som bortträngningar och

projektioner, på de utmaningar som det inre och yttre livet ställer det inför. Jaget har en kreativ plasticitet och anpassningsförmåga, och det antar sina organisatoriska former och genomgår sina strukturella modifikationer med det övergripande målet att genom livets stök och bök upprätthålla en åtminstone nöjaktig emotionell, kognitiv och moralisk balans. Detta innebär att jaget i varje enskilt fall har en biografi och en historia med en inre ändamålsenlighet som åtminstone i princip är möjlig att rationellt rekonstruera.

De olyckor som Malabou talar om innebär att jaget konfronteras med något som är "för mycket" för det att hantera. I stället för att kunna leverera ett psykologiskt svar som möjligtvis skulle innebära en viss modifikation av jaget i enlighet med ett specifikt ändamål så bryter jagkänslan och den personliga identiteten samman. Det blir ett brott i biografien. Jagets "destruktiva plasticitet" ersätter den konstruktiva plasticiteten. Själva jämvikten mellan förmågan att förändras och tendensen att förbli densamma bryter ihop. Detta är per definition vad ett trauma innebär – livets, meningens och den ändamålsenliga historiens kollaps.

Den posttraumatiske subjektivitet som så småningom växer fram ur denna kollaps har alltså karaktären av en existentiell improvisation som till stora delar saknar förmedlingslänkar. Och, menar Malabou vidare, detta gör det svårt för en disciplin som den freudianska psykoanalysen, åtminstone i dess klassiska variant, att teoretiskt och kliniskt handskas med denna form av erfarenhetsliv. För Freud har det psykiska lidandet och dess uttryck i varje särskilt fall "mening", och detta i kraft av att lidandet står i samband med, och springer ur, den lidande personens liv och historia. Därför kunde Freud göra tolkningen och självkunskapen till psykoanalysens centrala terapeutiska faktorer. Men hur ska en tolkande disciplin, en hermeneutik, kunna förstå och kliniskt handskas med en posttraumatisk subjektivitet vars lidande har sin grund i en kollaps av det inom ramen för vilket lidandet överhuvudtaget skulle kunna erhålla mening?

Dock kan man fråga sig om den posttraumatiske subjektiviteten med dess kyliga indifferens verkligen är så historielös och renons på mening som Malabou påstår? Hennes resonemang förutsätter att den nya identiteten växer fram, inte som ett psykologiskt svar på ett givet predikament, utan i sviterna efter en icke hanterbar olycka som liksom attackerar subjektet utifrån. Och det låter förstås rimligt när det kommer till sådant som irreversibla hjärnskador eller demens, men när det kommer till övergrepp, politiska katastrofer, separationer eller djupa depressioner blir resonemanget krångligare.

För Freud var till och med psykoson, som man brukar ange som kardinal exemplet på en psykisk kollaps, ett svar på en alltför smärtsam konfrontation med realiteten. Genom att dra tillbaka de affektiva laddningarna i global skala och på så vis släppa den kognitiva och känslomässiga investeringen i verkligheten så representerar psykoson en sinnrik strategi för att undvika smärta. Psyket flyr in i sig självt och väl därinne, när förtöjningarna till verkligheten släppts, väcks förintelseängesten och psyket försöker desperat återupprätta realitetskontakten och dess organiserande funktion genom att skapa en inte sällan rigid alternativvärld av hallucinatoriska vanföreställningar, frammejlsade på basis av det infantilt omedvetna. Enligt Freud saknar alltså inte den psykotiska personligheten förmedlingslänkar till den för-psykotiska, även fast det på ytan verkar ha skett ett radikalt brott i biografien. Ibland kanske det finns mer metod i galenskapen än vad man vid en första anblick kan ana.

Johan Eriksson

Privatpraktiserande psykoanalytiker, legitimerad psykoterapeut och fil dr i teoretisk filosofi
understrecket@svd.se